

բակ անքառաւ կ'ըսեն *amaranthifolius*(1) որ առաջադի կատարի նման ծաղիկ մըն է կարմիր մանիշակագոյն եւ կուտայ մանր սերմեր, մեր երկրի անքառաւն ֆրանսացիք *immortelle* կը կոչեն. բարդ ծաղիկ է որու մանր գեղին թերթերը կը չորանան եւ կը մնան այնպէս, բուսաբանօրէն *helichrisum* եւ *xeranthemum* տունկերու տեսակներ են: *Immortelle d'Orient* (*helichrisum Orientale* Gaert.) ըսուածը առատօրէն կը մշակուի Նիսի կողմը մեռելական պսակներու համար. *Xeranthemum annuum* L. ըսուածըն ունի սպիտակ կամ մանիշակագոյն ծաղիկներ:

ՏՈՐՔ. ՅՈՎՀ. ԱՐԹԻՆԵԱՆ

(Շարունակելի)

Ֆ Ե Ր Պ Ո Ւ Ս Ի

Ա. ԴՐՈՒԱԿ

Արտաւիր Բարակեան

Դէպ եղաւ որ մի օր Արքայն Արտաւան Աստեղագէտներէն լուրջ ու գիտնական Մի քանին իւր առջեւ կանչեց ի պալատ եւ իր աստղ ու բախտէն հարցուց նոցա շատ. եւ թէ ժամանակի յարելով չըրջան Ում արդեօք յետ այսու տայ պիտի օճան: Գիւղնարի թաղն անոնք ուղարկեց արքայն Որպէս զի լաւ գննեն աստղերը համայն: Երեք օր այս գործին անցաւ ժամանակ, Նայուեցաւ արքային բախտին շարունակ: Չայններին մօտ կուգար այն գանձապահին, իր լրտէր ի՛նչ բախտէն նոքա պատէին:

Երեք օր մինչ երեք պահ անցնէր գիշեր, Աղջիկն ականջ կուտար եւ ահ կը զգայէր. Անձուկ ի սիրտ չըրթունքն հառաչելով ցած, Միտքը պահեց բոլոր ինչ որ էր լրտած: Օրըն երբ չորս եղաւ եկան գիտուններ Ասել Արտաւանին ինչ որ են դիտեր. Առին իրենց գիշերն ու գործիքն ի թեւ, Եկան աղջկան թաղէն Արքային առջեւ: Բերին Տարածութեան գաղտնիքն ի հանդէս, եւ կատարուը թէ ե՛րբ, ինչո՛ւ, ի՛նչպէս: Ասացին թէ չանցած շատ՝ այս բոպէին Մի ծանր վիրտ պէտք է հասնի Արքային: Կըրտսեբագոյններէն իշխանազ մի քաջ Պէտք է իւր տիրոջմէն փախչի վրտարանջ, եւ թագաւոր լինի նա անեղաւատ, Բարձր ու աշխարհակալ մեծափառ ու բաւառ Վըշտացաւ կարեվէր յանձնարին ցաւ՝ Երբ արքայն մեծանուն այս լուրն իմացաւ: Այն ինչ երկրի երեսն էր զիս կիսաղօտ, Աղջիկըն ըշտապեց Արտաւիրի մօտ: Մովի պէս փոթորկած փրփրայր պատանին, Չունէր մի՛ օր իսկ ժոյժ մօտ Արտաւանին: Աղջիկը լիովին ըրաւ խելամուտ ինչ որ Արտաւանին ըսաւ. մօզն հըմուտ: Երբ որ բանին այսպէս լրեց Գիւղնարէն, Լըռել ու ըսպանել որոշեց իրեն: Չայրոյթը հասած էր սակայն ի կատար եւ չէր խորհեր այլ ինչ քան փախուստի ճար. Ըսաւ՝ ես այս Ռէյէն թէ զընամ Իրան, Դէպ այն արի արանց վայրըն ու կայան, Կը համաձայնիս դու գալ՝ հետ լինել միշտ, Թէ Շահին քով այս տեղ սիրեն կալ նստիլա: Որ գաս՝ իշխանութեան կը համարի, արի՛, Պարծանաց թագ լինիս մի մեծ աշխարհի: Պատասխանեց աղջիկն. Ես ահա զո՛ եմ, Չեմ բաժանուիր չեղմէ ցորչափ որ գոյ եմ: Հառաչալիւր չըրթմաք կը հնձէր կուլար եւ զեղին չուր յաչացն հոսէր անդադար: Գեղուհւոյն Արտաւիրն ըսաւ՝ Պատրատ կա՛ց, Վաղը պէտք է չըւենք աստի անկասկած: Աղջիկն եկաւ անէկ իւր տեղի անյապաղ, Դընելով իւր հոգին եւ մարմինն ի խաղ: Երբ արեւը ծագեց, զեղնեցաւ երկիր, Պըրկեցաւ կապուեցաւ գիշեր սեւակիր, Աղջիկը գանձատան զընաց բարաւ դուռ, Ամէն տեսակ գոհար ժողկեց չուտ ու լուռ:

(1) Հ. Քաշուհի ի եւ «Հայուսակ»ի մէջ իբրեւ *amaranthifolius* ծաղիկ դրուած պատկերը *tussilage* կոչուած տնկին ծաղիկն է որու տերեւները ծաղկին հետ չեն երեւան գար. տերեւները դրուած են խոճիկ բառին դէմ:

Յակնիթ ընտիր , քարեր արքայավայել ,
 Ոսկի արծաթ որչափ պէտք լինէր պահել .
 Բերաւ ասոնք բոլորն իր յատուկ սըրահ ,
 Եւ այն տեղ խընամով զազոտ զըրաւ ի պահ ,
 Մընաց այն տեղ մինչեւ լեռնէն ի վաւ ,
 Նընջեց արքայն ու վերջ առաւ ել ու մօտ .
 Սըլացաւ նետի պէս տեղէն նոյնժամայն ,
 Արտաշիւրին բերաւ զոհարներն համայն :
 Տեսաւ փառամուր թաժակ ի ձեռին .
 Ախոռապանք արքեայ ըսէն էին խորին :
 Երկու նըժոյգ ընտիր ջոկուած էր արդէն ,
 Կ'ըսպատէին թամբած սարքած յասպաղէն :
 Երբ աշխարհատենչը տեսաւ ըզԳիւնչար
 Եւ այն ընտիր ընտիր քարերն ու զինար ,
 Զըգեց ձեռքէն բաժակն իսկոյն թերաքամ ,
 Վաղեց անցուց արար ձիերուն լրկամ .
 Ըզգեցաւ իւր զըրահն , աշտանակեց ձին ,
 Սուսեր թռնալընեալ կրելով ի ձեռին :
 Մի ալ նըժոյգ հեծաւ իւր պարմանուհին ,
 Թըռնաւ արլաւասոյց արահեռ ուղին :
 Դէժ եղեալ զէպ ի Փարս գնչային անդադար ,
 Որոնելով ճամբայ զըւարթ ու կայստառ :
 Եւ քանզի ախոյէս էր սովոր Արտաւան
 Որ չէր լինիր առանց աղջկան մի վայրկեան ,
 Զէր հաներ վերմակէն զուրս թեւ ու բազուկ ,
 Բարենըսի Գիւնար թէ չըտար անդ շուք :
 Երբ քընից վեր կալու եկաւ ժամանակ ,
 Եւ պճնելու զգահն ի քնկեզ ի դիպակ ,
 Աղջիկը չեղեցաւ սընարին անոր .
 Բարկութենէն Արքայն եղաւ խելացնոր :
 Զօրքը մօտ առ զըրան կ'ըսպատէր կանգուն ,
 Գահ ու թագ ու պալատ համակ յարգարուն .
 Պալատէն յախժամ զուրս ելաւ մեծ սալար ,
 Մօտեցաւ Արքային , ըսաւ — « Վե՛հափառ ,
 Մեծամեծք ու երկրին համօրէն իշխանք ,
 Ժողովըւած զըրան մօտ կ'ըսեն թէ ներս գա՞նք »
 Պատասխանեց Արքայն թէ ինչո՞ւ այսօր ,
 Ինչպէս որ օրէն էր եւ ինքն ալ սովոր ,
 Զեկաւ սընարին մօտ Գիւնար ինչպէս միշտ .
 Մի գուցէ ինծի զէժ ունենայ մի վիշտ :
 Նայն միջոցին եկաւ Դըրան մեծ Դըպիր ,
 Ըսաւ թէ փախած է գիշերն Արտաշիւր ,
 Տանելով ճերմակն ու սեւ երկու ձիան
 Որ Արքայի՛ն միայն էին սեփական .
 Կորոյս նաեւ Արքայն իրեն նազելին ,

Զի փախաւ նորա հետ զանձապետուհին :
 Յընցուեցաւ ուժգին սիրտն արքայն արի ,
 Ցատեցեց վըրան աշխէտ իւր երեվարի ,
 Այրուծի բազմաթիւ հեծան ի քամակ ,
 Կ'ըսէիր կրակ ու բոց թափէին համակ :
 Զանապարհին եկան մի բարգաւաճ չէն ,
 Մարդիկ ու անասունք ժողովըւած անդէն .
 Հարցուց թէ յետ մըտիցն արեւու այտի ,
 Լըսեց արդեօք մէկը ձայնի պէս պալտի -
 Երկու հոգի պետի անցնէր այս տեղաց
 Մին ըսպիտակ մին սեւա երեվար հեծած :
 Մէկն ըսաւ թէ — Այո՛ , երկու ձիաւոր
 Անցան ասկէ դէպ ի դաշտերն հեռաւոր .
 Ետեւունքն կը վազէր մի խոյ ասրաբեղ ,
 Փոչին վեր հանելով որպէս ձի անիւ .
 Դաստուրէն Արտաւան հարցուց թէ ինչո՞ւ
 Խոյ մըն ալ անոնց հետ ինկեր է ի շու :
 Ըսաւ՝ Բախտէն փառաց պարգեւն է նորա .
 Գահու բարձրանալու օա թեւն է նորա .
 Եթէ հասաւ անոր կըտրելով ճամբան ,
 Դժուար կը լինի մեզ յախժամ ամէն բան :
 Յած իջաւ այն պահուն Արտաւան ձիէն ,
 Կերաւ հանգըստացաւ եւ հեծաւ նորէն :
 Կ'ըլտապէին բըռնել շուտով զԱրտաշիւր ,
 Աւրելէն Արտաւան , ետեւէն Վէճիր :
 Պատանին աղջկանն հետ մըրըրկավար ,
 Կանդ չառած կ'երթային անգուլ անդադար :
 Այն որու զօրավիգն եղաւ յերկնից բախտ ,
 Զը զօրեր այլ անոր թշնամի լախտ .
 Յոգնեցաւ Արտաշիւր վազան ու թազան ,
 Երբ տեսաւ վերէն մի ջըրոյ աւազան ,
 Փութաց Գիւնարի մօտ, ըսաւ — « Հատաւ ոյժ .
 Երկուքնիս ալ խոնջած վաստակած ենք յորժ .
 Պէտք է ցած գալ այս տեղ մօտ աղբերական ,
 Գանգի խորտակեցանք թէ՛ մերն թէ՛ ձիան »
 Մի քիչ ջուրէն խմենք, կաղզուրուինք տակաւ
 Յետոյ շարունակենք ճամբան ըլտապաւ : »
 Երբ հասան , երկուքն ալ այնպէս դեղնորակ ,
 Եղած էին այտերն որպէս արեգակ .
 Արտաշիւր կամեցաւ իջնալ այն տեղ ցած ,
 Երկու մանուկ տեսաւ ջըրի ափ կեցած ,
 Կը պոռային ուժով թէ՛ Շուաւ ա՛ն շուժափ ,
 Ոտքըդ զի՛ր ասպանդակ, սանձըդ ա՛ն շուա ափ ,
 Զի պըրծար դու ձեռքէն շունչէն վիշապին ,
 Զէ ժամանակ յամիւ շուր խըմել ափին ,

Պէտք չէ որ ցած իջնաս, անհետ այս տեղ կանգ
Եւ անձրոգ տարապարտ մասնես ի վրտանդ ։
Երբ այս զեկոյցն այսպէս լրեց Արտաշիր ։
Ըսաւ Գրիշարին թէ՛ Այս Բարձրն միտ դի՛ր ,
Պընդեց ոտքը՝ թուլցուց եւ զերասանակ ,
Ծծացուց դէպ երկինք փայլուն իւր նիզակ ։
Միւս կողմէն Արտաւան ետեսուն ինկած ,
Հովի պէս կը վազէր , հողով միգամած ։
Նոր ցերեկէն անցաւ կէս մի մեծ հարուստ ,
Եւ լուսառուին չափեց կամարն ի վերուստ ,
Գիւղ մի տեսաւ պայծառ չէն ու բարդաւան ,
Մարդիկն համայն ընդոտտ վագեցին տառաւ ։
Հարցուց մովպեաներէն թաղաւորն իրգօր
Թէ՛ ե՛րբ անցան անկէ երկու ձիւսոր ։
Այսպէս պատահանեց պատշնորդ Մողպետ —
« Ա՛րքայ վեհանքսն , պե՛րճ , խաբ՛րըրդագէտ ,
Այն պահուն երբ արեւ դեղնեցաւ ի ընտ ,
Եւ գիշերն ըզգեցաւ իւր վերարկուն մութ ,
Ասկէ սլացան անցան երկու ձիւսոր
Փռնեթաթիւս համակ եւ բերանին չոր .
Մէկուն ալ ետեւէն մի խոյ կը ցառալէր
Որոյ նըկարտանք մէջ չեմ տեսած պատկեր ։
Արտաւանին յայնժամ մեծ վէզիրն ասաց .
— « Լաւ է թէ ետ դառնաս այլ եւս այս տեղաց .
Զօրք ժողովէ , մարտի պատրաստութիւն տե՛ս ,
Գանդի հանդամանաց փոխեցցաւ հանդէս .
Եթէ հասաւ նորառաւ բախտ նորա լաւակ ,
Ի զուր է մեր պընդելն , հով կ'որսանք համակ .
Մի նամակ գրէ իսկոյն , ուղղուիք որդուդ ,
Նամակիդ մէջ այս կէտն յայտնէ՛ անծածկոյթ .
Թերեւս նա մի հետք անցընէ ի թաթ ,
Արտաշիր ոչխարէն չը կըթած դեռ կաթ ։ »
Արտաւան , երբ հասաւ այս սուգ հարցուփորձ ,
Հասկըցաւ թէ իրմէն անցաւ ալ այն գործ .
Կանգ առաւ ուր էր , ձիւն իջաւ ցած ,
Պաղատանքներ ուղղեց Տուղդին բարեաց ։
Երբ գիշերը լուսցաւ , ծագեց որ վաղուան ,
Զօրաց ետ դառնալու սըլաւ հրքաման .
Եկաւ , եղեգնի պէս աշտեր դեփ դեղին ,
Մըտաւ մութ գիշերով ի Ռէյ իւր տեղին ։
Մի թուղթ զորեց որդույն , պատուեց թէ ի՛նչ դաւ .
Այս գործին մէջ ամէն կերպով ծալք առաւ ։
Մեր թովէն Արտաշիրն այնպէս փախաւ ետ
Որ երբեք աղեղէն չկուս այնպէս նետ ։
Փարսի կողմերն եկաւ , փնտրողէ՛ ծածուկ ,

Մարդու չիմացընես , գործէ կամացուկ ։ »
Միւս կողմէն ծովեզերք հասաւ Արտաշիր .
Գոհացաւ ու ըսաւ — « Դու , ս'վ գառտակեր ,
Դու զիս ազատեցիր չար անըզգամէն ,
Զը տեսնէ՛ իւր մարմին ցուր հանգիստ , Ամէն ։
Շունէ քաշեց մի դակաւ , կանչեց նաւապետ ,
Անցած գէպերէն շատ խոսակցեցաւ հետ ։
Հայեցաւ ծերունիք ուշիմ նաւապար
Արտաշիրին հասակ լանլ . ու գէմքն ի վար ,
Հասկըցաւ որ Բէյլագն է նա անկասկած ,
Շուք ու կերպարանքէն իւր հոգին խաշտաց ։
Վազեց Արտաշիր ծով , նեառուեցաւ մի նաւ ,
Շրջեցաւ ծովեզերքն ողջոյն սրբաշուա ։
Իւր անունը չըսողն եկաւ շուտափոյթ ,
Գուժարեցաւ այնտեղ մեծ ըռպայակոյտ ։
Ամէն ով որ ի Ազա՛ր՝ կողմն էր Բարեկի ,
Լըսելով Շա՛հին դա՛ն հըրճուեցաւ յոգի .
Եւ այլ որ Դարեհի տունէն էր սերած
Եւ տեղէ անդ անպուլ կար թափառայած ,
Երբ իմացան դաւուսան Արտաշիր Շա՛հին ,
Մերն խոյզ դառնալով ի կանգնում գահին ,
Մովէն սարէն զբորն զբորն սիրտ ի թուղթ ,
Պատանայն թով դա՛նին բոլոր դուռնագունդ ։
Ամէն կողմէ մարդիկ ուշիմ հեռատես ,
Համախուսք ատենի կազմեցին հանդէս ։
Յայնժամ բացաւ բերանն Արտաշիր մանուկ ,
Ասաց . — « Աղէ՛ , քաշեր , գուք ինձ լըւարուք ,
Զիք այս ատենի մէջ այնչափ հոյակապ
Եւ խըրտալ իմատունն մարդերէն այնչափ
Մէկն որ անգիտանայ թէ չարն ըսկանդար
Ինչի՛ր աշխարհին մէջ չըրաւ վատարար ,
Մեր նախնիքն ըսպանեց նա միահամուռ
Եւ անբնաւարաբ զաշխարհ անցուց բուռ .
Ես լինեմ ի տունէն ըսպանդիարայ
Եւ Արտաւան իշխէ՛ այս երկրի վերայ ։
Արժան է որ չըտերն — սըղար եւ իրաւ —
Եւ չընդունինք այս կարգն ու դարման բընաւ ։
Եթէ դուք ինձ աստար լինիք այս գործին .
Ես այս թագն ու գահը չեմ տար ուրիշին ,
Ի՞նչ պատասխան կուտաք եւ ի՞նչ կը խորհէք ,
Բարձր ի ձայն ամէն ոք յայտնէ իւր կարծիք ։
Ով որ աշխարհախուսք ատենին մէջ կար ,
Ի սուսեր՝ ի խորուարդ եւ ի բան նարտար ,
Երբ լըսեցին այս խօսք կանգնեցան յոտին
Եւ արձակ համարձակ կարծիք յայտնեցին ,

Թէ՛ Բարեկալ զեղէն որչափ որ աստ կանք,
Դժ ցեմը քանակով չառ սրբախ եղանք,
Եւ քաջափ որ աղզէն Սասանայ կամը աստ,
Դիմուք ցտօնն ընդ մէջ անել եմք պատրաստ:
Դիմեք հոգւոյ ու մարմնով բոլորանքէն,
Ուրախ՝ արտում՝ աստա՛նը աղ, ըս՝ եմք, Տէ՛ր:
Կըքկին ծաղմամբ զու բարձր ես ուրիշներէն:
Թաքն իրաւամբ ըս՝ է, զեզ անկ եւ օրէն:
Ակնարկէ՛ եւ հարթենք սարերն ի գալա լեռն,
Կ'ովի ջրերուն տանք սրբով արեան ներկ:
Թարգմ. ՏՐ. Յ. ԹԻՐԵԱԳԵԱՆ

(Շարունակելի)

ԴԵՄՔԵՐ

Յովհաննէս Երզնկացի

ՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՐԶՆԿԱՑԻ,
«Պլուզ» (կապուտաչուի) մա-
կանուանեալ, մոռցուած տա-
ղանդներէն չէ՝ իր անունը
Հայոց հին գրականութեան ամենին ծանօթնե-
րէն ու յարգուածներէն է Է. Զարգանիւհան
իւր «Հայոց գրականութեան պատմութեան»
մէջ ամբողջ զլուրի մը յատկացուցած է այդ
բաղմարդին գրագէտին Մանօթ է եւ իր կեան-
քը. անխնայ աշխատանքի, անվերջ ուսումնա-
սիրութեան, լուրջ ու զիտուն գործունէութեան
կենսը մը պատկանելի ։

Մնած՝ մօտաւորապէս 1250ին, մեռած 1330
կամ 1340ին, Յովհաննէս արտադրած է Մեկ-
նութիւն յնարակներովեան կարեւոր աշխատու-
թիւնը՝ հետեւողութեամբ Դիմնեսիոս Թաղկացիի
համանուն գործին, ձեռն մը Յաղագս երկնային
շարժմանց (որ իր ժամանակի աստղագալիական

ըմբռնումներուն ամփոփումն է), զերթուած մը
նոյն նիւթին վրայ, Մեկնութիւն մը Ս. Մատ-
թէոսի Աւետարանին, Ներքող մը Ս. Դրիգոր
Հասարակչի, Թարգմանութիւն մը Ս. Թովմատ
Ագաթանգիի Աստուածաբանութեան մէջ քանի
մասերուն, վանական կեանքի կանոնագրութիւն
մը, կարգ մը չարականներ, Հառեր, Եւնի Այո
բուրց գործերը զրուած են գրաբար ։ Յովհան-
նէս գրած է նաեւ քանի մը տաղեր բաժնական
հայերէնով, աշուղական ոճով, որոնք առանց
ունենալու Կոստանդին Նրզնկացւոյն գեղեցկա-
գոյն էջերուն թոյլը եւ ունի փայլը, հշտարա-
պէս բանաստեղծական շնչա մը ունին, չորսը ու
յստակ մտածումով, համեղ, պարզ, գունազեղ
ոճով, եւ պատուաւոր փող մը կուգան մեր
աշուղական բանաստեղծութեան մէջ՝ Պլուզին,
որ իր գրաբար զերթուածներով արդէն փայլուն
դիրք մը կը գրաւէ գասական բանաստեղծու-
թեան մէջ, իսկ իբր հմուտ գրագէտ առաջինն
է իր ժամանակին եւ մին մեծագոյններէն Հայոց
ամբողջ հին գրականութեան ։

Հ. Մ. Պոստրեան այս պահուս Բագրատիկայի
մէջ կը հրատարակէ շահեկան ուսումնասիրու-
թիւն մը Յովհաննէս Նրզնկացւոյ վրայ, նորա-
նոր ծանօթութիւններով աւելի եւս լուսաւոթ-
րելով այդ մեծարդի գէմը, որդէն ծանօթ
մանրամասնութեանց մէջ ուղղելով ինչ որ կայ
անհիշք ։ Եւ ուրախութեամբ կ'իմանամ որ Հ.
Մ. Պոստրեան մտադիր է մօտաւոր ապագայի
մը մէջ տալ ամբողջական հրատարակութիւն
մը Պլուզի գործերուն, գրաբար թէ աշխարհա-
բար, ինքնագիր թէ թարգմանական ։ Սպասե-
լով այդ ծրարային իրադրման, կը հրատարա-
կեմ այսօր Պլուզի աշուղական արտադրութեանց
ամենէն շահեկաններէն մին, խրատական տա-
ղաչարք մը զոր օրինակած եմ Ս. Ղազարու թիւ
1339 եւ 459 ձեռագիրներէն եւ Վիեննայի Մխի-
թարեանց թիւ 343 ձեռագրէն որ այդ տաղա-
չարքին մէջ փոքր մասը միայն կը պարունակէ,
« Խեղօքն ի ծով նամա » տողէն մինչեւ « Գաղ-
տի իմ աղ որ շինուածս », եւն ։

Այս տաղաչարքին մէջ կան բաւական թը-
ւով քառուկներ, երկատողներ կամ տողեր, որ
կը գտնուին նաեւ, մերթ նոյնութեամբ, մերթ
բառերու, դարձուածքի առաւել կամ նուազ տար-
բերութիւններով, Գուշակի վերագրուած խրա-